

Cheng-Chung Lai

PREISPITIVANJE BRAUDELOVIH PREDODŽABA I METODOLOGIJE¹

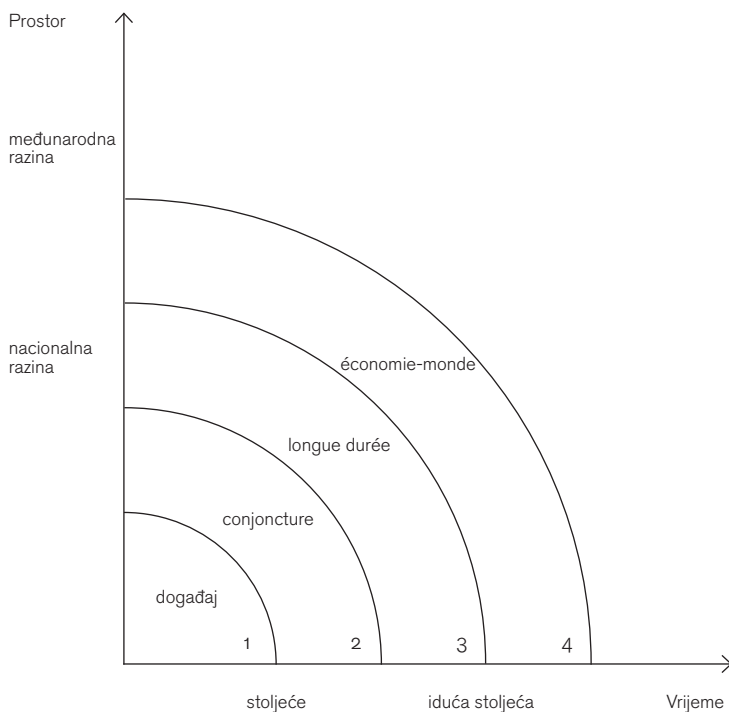
S engleskog jezika preveo: **Marko Pojatina** [anglistika]

UVOD

Ova studija raščlanjuje pet često rabljenih predodžaba u Braudelovim pisanjima, naime „longue durée”,² „conjoncture”,³ „događajnu povijest”, „économie-monde” (ekonomija-svijet) i „histoire totale” (totalna historija). Primjeri su prvenstveno navođeni iz njegovih triju glavnih knjiga (*Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.*, 1966.; *Civilizacija i kapitalizam*, 1979. te „Identitet Francuske“, 1986.) kako bi prikazali njegovu uporabu tih predodžaba i razjasnili izvedene povijesne uvide. Braudel nikada nije strogo odredio te predodžbe niti ih je pokušao dosljedno ispitati povijesnim dokazima. Na sl. 1 prikazao sam relativna značenja tih pet predodžaba s dvaju gledišta: prostora i vremena. Organske su tvorevine i međudjelovanja između tih pet predodžaba također prikazani. U konačnici, procijenio sam kako je Braudel primijenio te predodžbe u svojim djelima i zaključio da je *Sredozemlje* prikazalo njegove ključne predodžbe gotovo savršeno, *Kapitalizam* je bio manje uspješnim, a „Francuska“ je razočarala.

Jedno je od glavnih obilježja Braudelove historiografije stapanje vremena i prostora u povijesnoj raščlambi. Uz tu je metodološku svijest razumijevanju prostora i vremena pojedinačno pridonio i značajnim novim predodžbama. Uvriježena povijesna raščlamba ili oslikava događaje u pravocrtnome vremenskom okviru (kao npr. životopis), ili naglašava povijesne primjene na različitim zemljopisnim područjima (kao npr. promjene međunarodnih trgovačkih središta). Neki povjesničari udružuju ta dva gledišta (vrijeme i prostor), ali tek se nekolicinu može usporediti s Braudelom koji je primijenio skup povijesnih predodžaba (longue durée, conjoncture, događajnu povijest, économie-monde i totalnu historiju) na panoramske subjekte (kao što je sredozemni svijet) i stvorio značajne povijesne uvide.

U razvoju predodžaba povijesnoga vremena, Braudelovi su dugoročni (*longue durée*), srednjoročni (*conjoncture*) i kratkoročni (događajna povijest) pogledi inovativni u smislu da nas podsjećaju da je moguće da nekoliko predodžaba povijesnoga vremena supostoji unutar jednoga subjekta raščlambе. Korištenje se toga načina razmišljanja također pokazalo plodnim, napose prilikom proučavanja složene teme. Što se prostorne predodžbe tiče, *économie-monde* koji je predložio smislen je u smislu da je Braudel istaknuo novu jedinicu povijesne raščlambе: gospodarski svijet, makrojedinicu određenu razmjenom dobara i usluga, ne politikom ili kulturama. Još je značajniji Braudelov pojam totalne historije (*histoire totale* ili *histoire globale*) koji se odnosi na gornje četiri predodžbe zajedno. Kada se te četiri predodžbe udruže

Slika 1. Braudelov pojam totalne historije. Totalna je historija peti pojam koji je Braudel osmislio da bi dokučio i na holistički način objasnio četiri navedene vrste povijesnih „jedinica“: događaj, *conjoncture*, *longue durée* i *économie-monde*.

(tj. kad se razmotre i vremenske i prostorne sastavnice), na proizišlu se raščlambu može gledati kao na totalnu historiju. Ukratko, kad se tih pet predodžaba zajedno smatra organskim objasnidbenim varijablama, može se provesti trodimenzionalna raščlamba povijesnoga subjekta, po njegovome vremenu, prostoru i ukupnosti.

Slika 1 pojednostavljen je opis Braudelovih pet ključnih predodžaba. U ovome se dvodimenzionalnome prikazu čini da je kratkoročnost (događajna povijest) *najnižom* kategorijom, iako to zapravo nije tako. Zapravo, svaka predodžba na sl. 1 ima svoj život i ulogu; nema govora o nadređenosti ili redoslijedu vrijednosti. Slika 1 također ne može prikazati pojam totalne historije budući da to mogu izraziti samo na apstraktan način, objašnjavajući je kao sveobuhvatan pojam koji upravlja ostalim četirima predodžbama

na prostornoj, odnosno vremenskoj osi. Budući da je totalna historija pojam toliko ključan za Braudelovu historiografiju, ali često pogrešno shvaćen, nadam se da će moja objašnjenja u odjeljku „Totalna historija“ moći rasvijetliti tu predodžbu. Na kraju, „udaljenost“ između svake krivulje na sl. 1 samo je shematska.

Najpoznatija su braudelovska predodžba njegove tri vrste povijesnoga vremena. To je, međutim, pojednostavljen pogled. Kao što je sâm Braudel bio itekako svjestan, povijesno vrijeme ne može se uredno podijeliti na tri vrste. Kao što je napisao: „Ali najgore je što ne postoje samo dva ili tri vremenska mjerila, postoje ih deseci, svaki od kojih je vezan za određenu povijest” (*Sredozemlje*, 1238.). Htio bih naglasiti i to da se u Braudelovim pisanjima rabe i dodatne predodžbe, osim prostorne i vremenske, ili se o njima raspravlja. Njegovi pogledi o pojmu „strukture“, na primjer, veoma su različiti od strukturalističkih pogleda koji su prevladavali tijekom 1950-ih i 60-ih u Francuskoj (vidi posljednju stranicu *Sredozemlja*); drugi su primjer njegovoga česta upućivanja na von Thünenovu lokacijsku teoriju. O ovim se dvama predodžbama, kao i o ostalima, ne raspravlja u ovoj studiji jer niti su njegovi glavni interesi, niti ih je on začeo.

U odjeljku „Longue durée, conjoncture, događajna povijest” razmatra se Braudelova predodžba povijesnoga vremena; u „Économie-monde (ekonomija-svijet)” ispituje se njegova predodžba povijesnoga prostora (économie-monde); u „Totalnoj historiji” raspravlja se o njegovoj predodžbi totalne historije; u „Metodologiji” njegova metoda povijesnih pisanja; neke se ocjene Braudelovih predodžaba i metodologije daju u završnoj „Ocjeni”. S obzirom na prostorno ograničenje, samo su jedan ili dva primjera izabrana iz njegovih triju glavnih knjiga da bi prikazala dotične predodžbe, dok je više upućivanja dostupno da pokaže ostale povezane primjere koji ovdje nisu navedeni. Nadam se da na tim primjerima možemo bolje razumjeti metodološke argumente natuknute u Braudelovim tekstovima.

LONGUE DURÉE, CONJONCTURE, DOGAĐAJNA POVIJEST

Čitatelji *Sredozemlja* veoma dobro znaju da

[p]rvi dio obrađuje jednu gotovo nepomičnu povijest, povijest čovjeka u njegovim odnosima s okolinom koja ga okružuje; jednu polaganu povijest koja teče, koja se transformira, sastavljena često od upornih podataka, ciklusa koji se bez prestanka ponavljaju. ... u drugom dijelu svoje knjiga, proučavajući redom ekonomije, države, društva, civilizacije i... na složenom području rata. ... treći dio, naposljetku, obrađuje tradicionalnu povijest, povijest po mjeri ne čovjeka već jedinice, događajnu povijest. (17.-18.)

Tri su vrste povijesnoga vremena raspodijeljene ovako: longue durée (traje stoljeće ili više kao raščlambena jedinica) I. dijelu, conjoncture (1050 godina) II. dijelu, a kratko kalendarsko vrijeme (od tjedana preko godišnjih doba do godina) III. dijelu. Kalendarsko je vrijeme veoma poznato tradicionalnoj povijesti, kojoj Braudel nije dodao ništa novo; conjoncture je posuđen iz ekonomije, iako je Braudel proširio njegove primjene na druge gospodarske vidove povijesti (društvene i kulturne promjene, itd.); longue durée bilo je Braudelova vlastita tvorevina i neumorno ju je zagovarao od kraja 1940-ih do svoje smrti 1985. Tvrdio je da je longue durée najprimjereniji pojam za istraživanje sporo promjenljivih i ustrojbeno stabilnih vidova povijesti.

LONGUE DURÉE

Dana 20. veljače 1944. Braudel je napisao svojemu mentoru Febvreu: „Znate moj trodijelni plan: nepokretna povijest (zemljopisni okvir), duboka povijest, ona sveobuhvatnih kretanja, događajna povijest...” (Gemelli 1995., 78. n. 1, 94.). To ukazuje da je *longue durée* bilo osmišljeno oko 1940.44., za vrijeme rata. Godine 1977., u dobi od 75 godina, Braudel se osvrnuo na svoju zamisao *longue durée*:

Bilo je to kad sam gradio svoju knjigu o Sredozemlju, bio sam naveden podijeliti povijesna vremena prema njihovim različitim brzinama, prema različitim vremenostima. Mislim da zapravo postoje brza vremena, dulja vremena i gotovo nepokretna vremena. Ali bilo je na kraju toga postupka, ne uvodnom operacijom, kako sam došao do te predodžbe povijesnoga vremena. Slično, *longue durée* čijim sam zagovornikom, bilo je doskočica kojom sam pobjegao od nekih stvarnih teškoća. Nisam se dosjetio *longue durée* prije nego sam napisao svoju knjigu o Sredozemlju. (Braudel 1978., 244.5.)

Zašto je bio toliko zagrijan za *longue durée*?

I sâm sam se, za prilično sumorna zatočeništva, dobro borio da pobjegnem od kronike tih teških godina (1940. 45.). Odbacivanje događaja i vremena u kojemu se događaji odvijaju bio je način smještanja sama sebe na jednu stranu, zaštićena, kako bih dobio nekakvu vrstu gledišta da bih mogao bolje ih procijeniti, ali ne u potpunosti vjerovati u nje. Ići od kratkoga razdoblja još i kraćemu, a potom dugomu pogledu (koji bi, ako postoji, sigurno morao biti razdobljem mudra čovjeka); te došavši tamo, o svemu iznova razmisliti i rekonstruirati sve oko sebe: povjesničara teško da takva mogućnost ne bi dovela u iskušenje. (Braudel 1969., 47.48, i 77. za sličnu tvrdnju)

U indeksima *Sredozemlja* i *Kapitalizma* ne može se naći pojam „*longue durée*“, dok se u „Francuskoj“ pojavljuje u indeksu samo četiri puta u I. svesku. Moglo bi se činiti da je Braudel *longue durée* u svojim pisanjima primijenio u mnogo manjoj mjeri nego što se moglo očekivati. Međutim, uskoro shvaćam da *longue durée* nije tehničko oruđe; pojam je to koji služi kao Braudellov kamen temeljac i ugrađen je u njegov sveukupni okvir, iako ne nužno u samome tekstu. Dva su primjera za ilustraciju toga prikazana u nastavku.

U „Dopunskoj bilješci“ (*Sredozemlje*, 290.293.) Braudel je naglasio važnost klimatskih promjena, navodeći da je od kraja šesnaestoga stoljeća pa nadalje sredozemno područje postalo hladnijim, vlažnijim i kišovitijim. Vjerovao je u teoriju „mlaznih struja“:

Hipoteza o *Jet Streamu* možda će imati sudbinu ostalih općih tumačenja: svoju ulogu igrat će kraće ili duže vrijeme. Oko naše sjeverne polutke, jedna stalna struja, zračni prsten u kretanju promjenjive brzine, ... *Jet Stream* je vjerojatno ubrzala kretanje potkraj 16. stoljeća i približivi se Ekvatoru, dakle i Sredozemlju, sa sobom je povukla prema jugu kišu i hladnoću. ... Neriješena pitanja ostaju važna. Jesmo li u prisutnosti jedne duge faze? Tada bismo, u 16. stoljeću, bili u dugom periodu prekomjernog povećanja hladnoće i kiše.

Slično kao i zemljopisne mijene, klimatske su promjene također spore, a ta se teorija veoma dobro uklapa u okvir *longue durée*. U ovome je primjeru Braudel ponudio hipotezu bez daljnjih dokaza. Premda je to zanimljiva hipoteza o kojoj bi možda drugdje raspravljali povjesničari klime, Braudel je samo ukazao da je povijest klime dobra tema za sagledati *longue durée*, iako mu klimatologija nije bila područje stručnosti.

U *Kapitalizmu* je *longue durée* uporabljeno na neobičan način, ne u surječju sporih promjena kao onih u zemljopisu i klimi. Tema pokrivena u I., 85.-89. je „1400-1800: dugotrajni biološki ancien régime“ (1400.1800.: un Ancien Régime biologique de *longue durée*). Daje se natuknuti da je tijekom tih četiriju stoljeća očekivano

trajanje života bilo kratko, smrtnost djece visoka, prehrana i higijenski uvjeti nezdravi, itd. Još je jedan primjer u III., 720.722. „Kapitalizam i dugoročnost“ (La longue durée). Ali još od šesnaestoga stoljeća europski kapitalizam nije nikad imao stabilan ustroj; suočio se s brojnim krizama u prošlosti, a u ovome smo stoljeću svjedočili Velikoj depresiji 1929. i naftnome šoku 1972.-74. Kolebajuća je povijest kapitalizma srodnija društvenim i gospodarskim promjenama i čini se neprimjerenom za ispitivanje unutar surječja longue durée.

Ovo je primjer koji pokazuje zašto sam često zbunjen oko „točnoga“ značenja longue durée i tema na koje se umjesno može primijeniti ova predodžba. Kao što mu je bilo u stilu, Braudel ga nikad nije jasno odredio, a njegove su primjene ponekad zbunjujuće.

CONJONCTURE

Značenje conjuncture na francuskome treba razjasniti kako bismo razumjeli kako su ga rabili ekonomisti i gospodarski povjesničari i zašto je Braudela privukao taj pojam. Braudelova uporaba conjuncture može biti nejasnom gospodarskim povjesničarima budući da nikad nije pokušao objasniti unutrašnji mehanizam promjena u conjuncture.

Nema odgovarajuće riječi za conjuncture na engleskome. Rječnik *Petit Robert* objašnjava da je conjuncture „Stanje proizašlo iz susreta okolnosti i koje se smatra polazištem evolucije, djelovanja“. A „proučavanje conjuncture“ je „proučavati povremeno stanje (nasuprot ustroju) s obzirom na predviđanje“. Ovo se objašnjenje uklapa u Braudelovu uporabu ovoga pojma budući da su mu glavno zanimanje promjene u gospodarskim činiteljima kao što su promjena cijena, rast stanovništva i proizvodnost; rabi se i za opis društvenih kretanja kao što su „conjuncture paysanne,⁴ conjuncture seigneuriale“⁵ (vidi Gemelli 1995., 107.; Braudel 1991., 48.).

Ova je gospodarska zamisao navela Braudela da povjeruje da „... pojam conjuncture, ... nagoviješta[...] moguće nove smjerove za istraživanja i neke uvjetne objasnidbene hipoteze.... Konjunkturalna raščlamba, ... je međutim jedan od nužnih sredstava povijesnoga objašnjavanja i kao takva, korisna formulacija problema“ (*Sredozemlje*, 259., 265.). Predodžba se razvila jer prema njegovome mišljenju,

Uvriježena povijest, sa svojim zanimanjem za kratko razdoblje, pojedinca i događaj, odavna nas je navikla na strmoglavo, dramatično, napeto uzbuđenje svojega pripovijedanja. Nova gospodarska i socijalna povijest u prvi plan svojega istraživanja stavlja cikličko kretanje i predana je tomu razdoblju... ruku pod ruku s uvriježenom pripovijedačkom poviješću postoji prikaz conjuncturea koji otkriva velike dijelove prošlosti, deset, dvadeset, pedeset godina odjednom, koji su spremni za ispitivanje. (Braudel 1969., 27., vidi 29. za sličnu tvrdnju)

Među Braudelovim pisanjima, u II. se dijelu *Sredozemlja* najčešće rabi conjuncture: o gospodarstvima (pogl. 6.8.), o carstvima (pogl. 9.), o društvima (pogl. 10.), o civilizacijama (pogl. 11.), o oblicima rata (pogl. 12.) i u zaključnome poglavlju (pogl. 13.) koje na sustavniji i teoretičniji način ponovno izlaže njegove poglede o conjunctureu, pružajući još dokaza da podupre njegove argumente. Na primjer, nudi sliku o promjenama u conjunctureu u Sredozemlju od petnaestoga do sedamnaestoga stoljeća:

Stogodišnji rast gospodarskog života počinje možda oko 1470. i prekida se nedvojbeno, ili barem usporava, s rekordnom skupoćom u godinama 1590.-1600., a kretanje se nastavlja, kako tako, do 1650. Ti datumi: 1470. (ili

1450.), 1590., 1595. ili 1600., 1650. vrijede tek kao približni orijentiri. Taj dugi rast potvrđuje se uglavnom u varijacijama cijena žita. Nema dvojbe da to nije jasna, presudna činjenica. Kad bismo za polazište uzeli krivulje plaća, kad bismo mogli krenuti od krivulja proizvodnje, izdvojile bi se druge kronologije, ali valjalo bi ih odmah svesti, usporediti s odlučujućim krivuljama žita... (*Sredozemlje*, 260.)

Premda se razumije da ti datumi „su samo veoma približni“, Braudel ne spominje je li to bilo stanje koje je prevladavalo na cijelome sredozemnome području ili je bilo ograničeno na određena područja unutar njega. Kako bi moglo biti moguće za Levant i Sjevernu Afriku da imaju slična kretanja conjuncturea? To vodi do važne zamjerke Braudelovoj uporabi conjuncturea: nikad ne objasni kako prosuđuje prekretnice i trajanje conjuncturea, niti objasni pozadinske sile koje obilježavaju oblik kretanja. Ti su činitelji ono što čitatelj želi razumjeti, ali Braudel je samo skicirao grubi pregled i što više specifičnih studija postaje dostupnima, to se slika koju je Braudel predstavio može mijenjati. Ista se teškoća opet javlja u „Francuskoj“ (II., 120.): „Vidim to pod utjecajem dugoročnoga kretanja, rastućega i blagotvornoga od kasnog sedmoga stoljeća do otprilike 840.850. kad je pretvoreno u silazno kretanje, kao i obično brže od rastućega, od 850. do otprilike 950“. Ako Braudel conjuncture rabi na tako poletan način, njegove se izjave mogu smatrati samo hipotezama.

Koja je korist od conjuncturea? Braudelove primisli, kako su izražene u *Kapitalizmu* (III., 718.-719.), iskrene su:

Toliko vjerujem u to [conjuncture] da sam, nakon što su započele svjetske teškoće koje poznajemo od 1972.74. [Naftni šok zemalja OPEC-a i stagflacija u ranim 1970-ima], često sebi postavljao pitanje: jesmo li zašli u silazni rukavac jednoga Kondratieva? Nisu li u tom slučaju sredstva koja iz dana u dan primjenjujemo kako bismo ugušili krizu samo vrhunska iluzija?... Vrlo je smiono činiti takve prognoze u ime povijesti, u ime duge prošlosti stoljetnih ciklusa kojih postojanje više utvrđujemo, nego što ih objašnjavamo.

Da, conjuncture kao što ga je Braudel primijenio u povijesti može „samo prepoznati bez da ih je u stanju objasniti“. Nikada nije pokušao objasniti zašto i kako su se usponi i padovi dogodili, njihove uzroke i posljedice, ili njihove jačine. Kritike koje su o conjunctureu izrazili drugi znanstvenici mogu se naći u, primjerice, Kinsneru (1981.a, 676. fn. II; 1981.b, 92.94.) i Hexteru (1972., 498.504.).

DOGAĐAJNA POVIJEST

Braudel je odbacio metodu uporabe točnih nadnevaka, mjesta, imena i uzročno-posljedičnih veza u logično ustrojenome načinu pisanja povijesti. Umjesto toga, htio je raščlaniti sveukupni okoliš, ustroj i kretanje, ističući neosobne, skupne vidove povijesnih promjena. Ovaj je stav bio jasan već 1920-ih do 30-ih i u vrijeme kada je pisao prvo izdanje *Sredozemlja* tijekom 1940-ih. Taj je stav, međutim, izmijenjen sredinom 1960-ih kad je priredio drugo izdanje te knjige, a u „Francuskoj“ (1986.) kasnije je razvio čak i veće zanimanje za određene događaje.

Odlomak iz Braudelovih bilježaka može otkriti njegovu predodžbu o događajima, navodeći iz njegove osobne bilježnice (f* 23), nedatirane, naslovljene „L'Histoire, mesure du temps“ (Povijest, mjera vremena). Bilježnica pripada Braudelovim arhivima (Archives Braudel) koji još nisu javni. Braudel spominje Državu Bahiju (Brazil) u tome odlomku, a znamo da je predavao na Sveučilištu u São Paulu 1936.37. Tako je sljedeća zamisao bila zabilježena prije nego je napisao *Sredozemlje*:

Jedne večeri, u Državi Bahiji, odjednom sam se našao okruženim ogromnim brojem krijesnica. Svijetlile su ovamo-onamo, više ili manje na visini, bezbrojne, ...poput mnogo prekratkkih iskara, ali su bacale dovoljno svjetla da se vidi krajolik. Tako je to s događajima. (Gemelli 1995., 84.; vidi Braudel 1969., 10. za sličnu tvrdnju).

Odlična je to metafora za opis toga da su događaji poput svjetla krijesnica: kratki i slabi.

Braudel je rabio događajnu povijest u III. dijelu *Sredozemlja* s glavnim naglaskom na rat, politiku i diplomaciju. Opsežno je rabio arhivsku građu, bio je u tančine točan i ponudio snažne priče. Stručnjaci za određena pitanja mogu imati razne kritike (npr. Harsgor 1986.), ali za opće je čitateljstvo Braudel doista bio majstorom događajne povijesti. Nipošto nije bilo lagano rukovati golemim brojem pojedinosti i prikazati ih na zanimljiv način. Arhivska građa koju je rabio i sekundarna literatura koju je naveo i u fusnotama i u Dodatku upečatljiva je.

Ali njegov se stav promijenio 1960-ih:

Istina je da svaki od njih, kako god bio kratak, svjedoči, rasvjetljava jedan kutak svijeta, ponekad i dubokih povijesnih masa. ... Ja nisam neprijatelj, bez daljnje, događaja. ...Ponajprije, tako shvaćena povijest zadržava samo „važne“ događaje i gradi samo na tim čvrstim točkama, ili koje su barem prikazane takve. ...Važan je događaj koji ima posljedice, koji se odražava daleko, koji odjekuje, kako je volio reći Henri Pirenne. (*Sredozemlje*, 271.-272.)

Braudelu su bile 64 godine 1966. kad je drugo izdanje bilo objavljeno i u njemu se doimlje manje neprijateljski nastrojenim prema događajnoj povijesti nego što je većina čitatelja i komentatora vjerovala (npr. Hexter 1972., 507.508. ff.; Kinsler 1981.b, 94.98.), kao što se može vidjeti u njegovome ponovnome izrazu toga položaja na posljednjim dvjema stranicama *Sredozemlja* (618.-619.).

Taj je promjenljivi stav bio još i jasniji nakon sredine 1960-ih u njegovim dvjema životopisima španjolskih kraljeva: Karla V. (1500.58.)⁶ i njegova sina Filipa II. (1527.98.). Objе su bile objavljene u talijanskim prijevodima 1966. i 1969. iako francuske inačice nisu bile objavljene do uključenja u njegove *Ecrites sur l'histoire II* (Braudel 1994.) nakon njegove smrti 1985. Zašto se zanimao za pisanje tih dvaju životopisa? Nakupio je dovoljno građe o tim dvjema središnjim ličnostima *Sredozemlja* (prisjetite se da je puni naslov *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.*), a njegov se stav o događajnoj povijesti bio promijenio. Tako u postupku prerade drugoga izdanja sigurno nije mogao odoljeti iskušenju da proizvede ta dva životopisa. Moglo bi, međutim, biti neugodno objaviti njihove francuske inačice za njegova života, dijelom i jer bi se ljudi pitali je li se Braudel vraćao uvriježenoj povijesti pisanjem one vrste životopisa koju su Febvre i Bloch odbacili. Braudelov je ukus za događaje postao još očitijim u njegovu kasnijem životu, kao što se može vidjeti iz mnogih podrobnih opisa događaja, nadnevaka i imena raštrkanih po „Francuskoj“; osobito je uvjerljiv komentar u 10. poglavlju o Metz i Toulonu: „Ovaj put nisam izbjegao uzbudljive događaje, ...“ (I., 351.).

ÉCONOMIE-MONDE (EKONOMIJA-SVIJET)

U Wallersteinovu dobro poznatome *Suvremenome svjetskome sustavu* (1974., 1980., 1989.), zajednička je ključna riječ podnaslovâ „svjetsko gospodarstvo“, ukazujući na utjecaj Braudelova pojma *économie-monde*. Zašto je, dakle, Braudelova inačica ove predodžbe privukla mnogo manje pažnje? Braudel je u početku spomenuo *économie-monde* u prvome izdanju *Sredozemlja* (1949.), ali nije dodao nove bitne sadržaje koji se odnose

na *économie-monde* u drugome izdanju, gdje se može naći samo kratko izlaganje toga pojma na stranicama 387. i 418.419. (vidi dolje za potankosti). Većina čitatelja nije ni primijetila njegovo postojanje, a povrh toga taj pojam nije čak ni naveden u indeksu.

PORIJEKLO

Braudel je ovu predodžbu izvorno razvio 1930-ih nadahnut djelom Fritza Röriga *Mittelalterliche Weltwirtschaft: Blüte und Ende einer Weltwirtschaftsperiode*⁷ (1933.; vidi Gemelli 1995., 125.; *Kapitalizam* III., 634. fn. 4). Ali Braudelova je rana predodžba bila nejasna, kao što se može vidjeti iz unosâ u njegovim bilježnicama tijekom 1930-ih do 40-ih:

Mnogi njemački pisci čak prikazuju da je sâm gospodarski život organiziran u više ili manje goleme prostore, u *économie-monde* [...] — kao u drevna vremena antički svijet *Sredozemlja* ... —, a da je sadašnje svjetsko gospodarstvo zbroj više ili manje [...] tih *économie-monde* [...]. Tijekom te evolucije, bilo je gospodarskih ravnoteža između gospodarskoga prostora i društva. (Gemelli 1995., 95.)

Taj odlomak nije lako pratiti zbog njegova osobnoga stila, a konačni je sud osobito nerazumljiv. Ali to nam kratko pojašnjenje govori: (1) Braudellov pojam *économie-monde* nadahnuli su njemački geografi čija je odgovarajuća njemačka riječ za *économie-monde* *Weltwirtschaft*; (2) Budući da je Braudel tada osmišljavao *Sredozemlje*, mislio je da je sredozemni svijet vrsta *économie-monde*, kao što je kasnije izrazio na nekoliko mjesta; (3) jasno je razlikovao *économie-monde* (ekonomija-svijet, golemu mrežu gospodarskih razmjena) od *économie mondiale* (svjetsko gospodarstvo, koje se odnosi na ono kao što su globalni utjecaji Naftnoga šoka 1970-ih).

PRIMJERI

U odjeljku naslovljenome „Može li se načiniti „model“ sredozemne ekonomije?“ Braudel izjavljuje:

Posjedujemo li sve elemente da se odmjeri sveukupnost Sredozemlja i načini sveopći „model“ kojim će sve biti obuhvaćeno i izračunano (ako je moguće) u cjelini? Cjelina bi se zatim mogla konfrontirati s drugim „ekonomijama-svijetovima“ koje dotiče ili preuzima Sredozemlje u prostoru. (*Sredozemlje*, 446.)

Ove uvodne riječi pokazuju da je Braudel želio predstaviti model gospodarskoga svijeta utemeljen na gospodarstvu *Sredozemlja*, a prema takvoj bi se konstrukciji, vjerovao je, modeli za druge *économie-monde*ove mogli slično izgraditi i potom usporediti.

To je svakako privlačan prijedlog i Braudel ga je nadugo i naširoko izložio (44 stranice, 418.461.), najdulji odjeljak poglavlja u ovoj knjizi. Odjeljak sadrži sedamnaest pododjeljaka koji pokrivaju sljedeće teme: (1) procjena poljoprivredne proizvodnje; (2) vrijednost industrijske proizvodnje; (3) sustav vanjskoga ugovaranja (Verlag) i uspon urbane industrije; (4) putujuća radna snaga; (5) obujam trgovačkih poslova: mjesna i međugradska trgovina; (6) ukupna istisnina sredozemnoga brodovlja; (7) država kao glavni poduzetnik; (8) plemenite kovine i njihovi utjecaji; (9) petina stanovništva u velikome siromaštvu; (10) prehrambeni problemi i (11) pouzdanost statistike. Bogat je to katalog, ali Braudel nije raspravio temeljne značajke *économie-monde*a, kako djeluje ili kako bi se ovaj primjer mogao „usporediti

s drugim gospodarskim svjetovima koji ili graniče ili su povezani sa Sredozemljem“.

Moglo bi se očekivati da u *économie-mondeu* vidimo središte baš kao što bi se u državi očekivala prijestolnica, moglo bi se očekivati i da se vidi (bitna) uloga koju to središte igra. U ranijemu odlomku u prvom poglavlju drugog dijela prve knjige (420.-421.), Braudel je izložio zamisao:

Taj svijet [Sredozemlje] od šezdesetak dana, *grosso mondo*, upravo je *Weltwirtschaft*, ekonomija-svijet [*économie-monde*], svijet za sebe... [S]vaka ekonomija-svijet pristaje na jedno središte, najvažniju pokrajinu koja daje poticaj drugima i sama uspostavlja jedinstvo koje je u pitanju. Očito je da je to sredozemno središte u 16. kao i u 15. stoljeću uski gradski četverokut: Venecija, Milano, Genova i Firenca, s neslogama, suparništva među gradovima, a svaki ima promjenjivu težinu: vidljivi razvoj premješta težište iz Venecije, u kojoj se nalazi na početku 16. stoljeća, u Genovu gdje se briljantno učvršćuje između 1550. i 1575. godine.

U ovome upečatljivome odlomku Braudel određuje što središte znači za *économie-monde*, a u slučaju Sredozemlja, rečeno nam je da središte nije bilo jedan grad, nego sastavljeno od četiriju gradova, a da se težišta izmjenjuje među njima.

Braudel je jasno oslikao *économie-monde* u *Kapitalizmu* (III., 16.-20.) i u svojim *Primislima* (Braudel 1977., 80.82.). Pokušao je predložiti „neka temeljna pravila“ (*règles tendancièlles*) kao teorijski okvir za model *économie-mondea*, poduprt povijesnim dokazima (*Kapitalizam* III., 22.-42.). Zanimljiv je to okvir koji je sažet u nastavku s kratkim komentarima (danima u uglatim zagradama):

- Pravilo 1: „Prostor [*économie-mondea*] se polagano mijenja“. [Geopovijesno je vrijeme sporo.]
- Pravilo 2.1: „U središtu je snažni kapitalistički grad“. [Kao što su Venecija, Amsterdam, London, New York. Ovo je uočljiva činjenica.]
- Pravilo 2.2: „Prevlasti gradova se smjenjuju“. [Vodeću je ulogu Venecije zamijenio Amsterdam pa London, New York i možda Tokio u sljedećem stoljeću].
- Pravilo 2.3: „O više ili manje potpunim gradskim dominacijama“. [Venecija je bila snažna i nezavisna država; Antwerpen, za razliku, gotovo nije imao političke moći; London je upravljao engleskim nacionalnim tržištem, a kasnije onim *Commonwealtha*.]
- Pravilo 3.1: „Različite su zone u hijerarhijskom odnosu“. [*Économie-monde* sadrži različite zone kao satelite središnjega grada. Ti zone imaju različite funkcije i važnost, „polarizirani“ središnji grad združuje te zone u *économie-monde*.]
- Pravilo 3.2: „zone po von Thünen“. [Braudel se divio von Thüenenoj teorijskoj konstrukciji lokacijske teorije u *Der isolirte Staat*⁸ (1826.), ali kritizirao je što ta teorija „nema ni gradića ni sela“, te „to da i te kako jaki koncept nejednakosti nigdje nema mjesta u toj shemi [među različitim zonama]“ (III., 35.). Iznio je i pet komentara o neprimjerenosti von Thüenova modela.]
- Pravilo 3.3: „Prostorna shema ekonomije-svijeta“. [„Svaka ekonomija-svijet predstavlja užljebljenje, postavljanje jedne uz drugu zona koje su zajedno povezane, ali na različitim razinama. Na terenu se ocrtavaju tri „areala“, bar tri kategorije: uski centar, dosta razvijene druge oblasti, da bismo završili s ogromnim vanjskim rubovima“ (III., 37.). To je Braudelova hijerarhija zona unutar *économie-mondea*.]
- Pravilo 3.4: „Neutralne zone“? [njegov je glavni argument da čak i unutar najrazvijenijega *économie-mondea*, postoje neki zaostali krajevi. To je manja točka; uz to, „neutralne zone“ nejasan su pojam.]
- Pravilo 3.5: „Ovojnica i podgradnja“. [*Économie-monde* je poput golema ovoja koji sadrži središnje područje i zaleđa da bi se osiguralo funkcioniranje *économie-mondea*.]

Iako su gore navedena pravila korisne smjernice za razumijevanje *économie-mondea*, neka pravila kao 3.2, 3.4 i 3.5 doimlju se neuvjerljivima: ona nisu pravila, u najboljem su slučaju neka svojstva.

BRAUDEL PROTIV WALLERSTEINA

Počevši od ranih 1970-ih, Braudel i Wallerstein izrazili su različite poglede o *économie-mondeu*. Da bismo suprotstavili njihove glavne nesuglasice, težište je ovdje na njihovoj posljednjoj razmjeni listopada 1985., mjesec dana prije Braudelove smrti. Povijesni su dokazi koji podupiru Wallersteinov pogled na *économie-monde* izloženi u njegovim trima svescima o suvremenome svjetskome sustavu, a izložio je i općenitiji teorijski sažetak i preformulaciju u svome članku iz 1980. Braudelova je kritika prema Wallersteinu bila ljubazna i suzdržana, kao što se može vidjeti iz njegova neobjavljenoga nacrtu naslovljena „Restrictions d’Immanuel Wallerstein“⁹ (Gemelli 1995., 231. fn. 2, što ukazuje na njihove različite poglede o *économie-mondeu* podrobnije od njihove povjerljive prepiske). Tri paragrafa u *Kapitalizmu* III., 57.-58. više su poput prijateljskih opaska nego prava kritika. Braudel je (1978., 251.252.) spomenuo i Wallersteinov svjetski sustav, ali s priličnom blagonaklonošću. Sljedeći bi navod mogao otkriti njihove glavne razlike.

Ključna će vas razlika između Immanuela i mene sigurno zanimati. On slijedi Marxove lekcije i pretvara se da je početak životopisa kapitala bilo 16. stoljeće, da je zavisnost rubnoga kraja (s robovima, rudnicima, plantažama...) za dobrobit Europe, koja se bogati na račun drugih. Pravi se da je postojao europski *économie-monde* od 16. stoljeća te da taj *économie-monde* nije bio moguć bez kapitalizma. Je li to vaša zamisao?

Wallerstein odgovara:

Ne, jer ste rekli da „taj *économie-monde* nije bio moguć bez kapitalizma“, ali ja kažem „*économie-monde* bi sebi trebao imati gospodarsku strukturu zvanu kapitalizam“. Prije deset godina nisam prihvaćao postojanje višestrukih *économie-mondea* i konačno ste me uvjerali. Danas prihvaćam postojanje tih *économie-mondea* prije 16. stoljeća, ali vjerujem da je svaki od njih, zbog unutarnjih proturječja svog ustroja, ili razgrađen ili pretvoren u svijet-carstvo. Zbog rijetka razloga, a koji bi trebalo objasniti, to nije sudbina *économie-mondea* izgrađenih u 16. stoljeću; kao posljedica toga, otada se pravi kapitalizam proširio. (Une leçon, 145-146.; vidi *Espace Temps* 1986., 34-35., 44. za sličnu tvrdnju)

Braudel nije dalje nastavljao glavno težište rasprave, ali nas ova prepiska potiče da sagledamo pitanja na dva fronta. (1) Povijesno gledano, iz čega nastaju *économie-mondeovi*? Koliko dugo već postoje? Još važnije, kao što je Wallerstein rekao, koja su unutarnja proturječja bila unutar njihovih ustroja koja su dovela do njihova sloma? (2) Koja su temeljna počela koja sačinjavaju *économie-monde*? Kako se može objasniti njegov mehanizam unutarnje razmjene? Na prvi se skup pitanja može odgovoriti tek kad pojedinačne studije postanu dostupne; ovdje ću na sljedeći način pokušati odgovoriti na drugi skup pitanja.

OSNOVNA OBILJEŽJA ÉCONOMIE-MONDEA

Ekonomija svijet ([*économie-monde*] neočekivan i ne baš podoban izraz u francuskom jeziku koji sam u nedostatku boljega i ne baš odevć logično skovao, kako bih preveo posebnu uporabu njemačke riječi *Weltwirtschaft*), govori samo o jednom ekonomski autonomnom dijelu planete, koji je u biti dostatan samome sebi, kojemu njegove veze i unutarnje promjene osiguravaju određeno jedinstvo. (*Kapitalizam* III., 16.)

Ovo je Braudelova „odredba“, dok je Wallersteinova inačica:

Za razliku od toga, predodžba „ekonomije-svijeta“ [économie-mondea] pretpostavlja da postoji „gospodarstvo“ gdje je god (te ako, ali samo ako) u tijeku opsežna i relativno potpuna društvena podjela rada s ugrađenim skupom proizvodnih procesa koji međudjeluju preko „tržišta“ koje je na neki složen način „ustanovljeno“ ili „stvorenje“. (1980., 13.)

Premda su obje inačice dobro određene, cjelovita predodžba ostaje apstraktnom. Na temelju tih dviju odredaba i drugih gore izloženih tvrdnja, pet se glavnih obilježja i Braudelova i Wallersteinova économie-mondea može na sljedeći način sažeti.

- (1) U prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, u industrijaliziranim ili područjima u razvoju, supostoji/-alo (je) više gospodarskih svjetova.
- (2) Économie-monde sazdan je od malenoga središta, prilično razvijene srednje zone i široke rubne zone. Odnos između tih triju zona uključuje „nejednaku razmjenu dobara i usluga, takvu da se velik dio viška vrijednosti izlučene u rubnim zonama ekonomija-svijeta [économie-mondea] prenosi u središnje zone“ (Wallerstein 1980., 15.).
- (3) Više économie-mondea supostoji i svaki ima svoje središte; mogu postojati jedan ili dva glavna središta na većem zemljopisnome području économie-mondea, zvana središtima gospodarske teže. S vremenom i promjenama u gospodarskim uvjetima, središte se gospodarske teže također mijenja, kao što Pravilo 2.2 i upućuje. U „Francuskoj“ II., 630.631. kao i u *Kapitalizmu* III., Braudel je nekoliko puta pojasnio ta stajališta.
- (4) Uloga je Države važna u očuvanju i širenju économie-mondea. To je ono što je Wallerstein naglasio, ali je Braudel zanemario. Drugo je povezano gledište da se granice économie-mondea ne poklapaju nužno s političkim granicama, a obično se granica économie-mondea proteže preko političkih i kulturnih granica.
- (5) Pravilo 1 kaže da se granice économie-mondea mijenjaju samo polako. Kao što je Braudel naglasio, „économie-monde trebalo bi prosuđivati unutar okvira longue durée“ (*Une leçon*, 131.132.). Tomu se može dodati dopuna: za économie-monde prije petnaestoga stoljeća, promjena je bila spora sa zemljopisnoga gledišta; ali promjena se ubrzala od šesnaestoga stoljeća nadalje, kao što se može vidjeti sa sl. 23 u *Kapitalizmu* III., 28.29., što ukazuje na korjenite promjene u europskome économie-mondeu između 1500. i 1775. U ovome je trenutku brzina promjene u économie-mondeu još veća: uzmite u obzir da se središte gospodarske teže u ovome stoljeću prebacilo iz Londona u New York, a postupno se seli u Tokio.

TOTALNA HISTORIJA

Strogo govoreći, totalna historija nije povijesna predodžba, prije je to metodološki zahtjev povijesnoga pisanja. Predstaviti ću Braudelove vlastite zamisli, dati neke komentare drugih znanstvenika i pokazati kako je primijenio taj pojam na svojim raznim knjigama. Iako je Braudel bez razlike rabio malo histoire globale, malo histoire totale, zbog dosljednosti usvajam drugi pojam.

OSNOVNA ZAMISAO

Slično, globalité, histoire globale koju branim, nametnula mi se malo po malo. To je nešto krajnje jednostavno, toliko jednostavno da me većina mojih kolega u povijesti ne razumije. Naprotiv, to ih ne sprječava da me žestoko

napadnu. ... Globalité nije namjera da se napiše totalna historija svijeta. Nije ta vrsta djetinjaste, suosjećajne i lude težnje. Jednostavno je želja sustavno ići izvan granica kad se pristupi problemu. Nema povijesnoga problema, po mom sudu, koji je odvojen zidovima, koji je nezavisan. (Braudel 1978, 245)

Bio je u dobi od 75 godina kad je dao tu izjavu, a prije toga je bio više puta branio tu zamisao.

Ta se zamisao pored toga može vidjeti u njegovim komentarima na *Les paysans de Languedoc*¹⁰ Le Royja Ladurieja:

Ono oko čega se nisam složio s njim u našim raspravama bilo je upravo na pitanju da ja dajem prednost globalité. Za mene seljaci Languedoca nisu samostalna tema, nisu tema sami po sebi. Bez zemlje, bez rijeka, bez tla, bez biljnoga pokriva, bez kultura, bez planina, bez kamena, bez puteva (staza)... nema seljakâ bez svega toga. Borio sam se protiv Le Royja Ladurieja zahtijevajući od njega da napravi neku vrstu uvodne zemljopisne studije. Za mene je to neophodno. Konačno je pristao, ali sa žaljenjem. Nije želio otići izvan svoje teme. (Braudel 1978, 245.)

Tri se obilježja Braudelove totalne historije mogu sažeti. (1) Zagovarao je interdisciplinarnu studiju, sežući preko granica dobro određenih tematskih studija. (2) Povijest treba promatrati i proučavati iz raznih kutova, kako bi bila korisnom za produljenje trajanja promatranja (*longue durée*) i proširenje zemljopisnih područja, tako da opsežne usporedbe vode do značajnih rezultata. (3) Neophodno je povezati vremensku dimenziju (tri vrste povijesnoga vremena) i prostornu dimenziju (geopovijest, *économie-monde*) kako bi se istražila složenost dotične teme.

KRITIKA I OBRANA

„Velika prepreka za histoire globale proizlazi iz činjenice da je histoire globale više bila proizvodom pojedinačnoga genija nego sustavne teorije“ (Stojanović 1978., 20.). Iako je Trajan Stojanović (1976., 102.104., 133., 168., 207.208.) pružio više komentara na totalnu historiju, temeljni mu je stav jasan iz 4. poglavlja njegove knjige koji je naslovljen „Nemoguća histoire globale“. Neki su drugi komentatori također kritizirali Braudelovu zamisao, od čega su odabrana tri primjera. Pierre Chaunu bio je rani Braudelov student koji je kasnije postao Membre de l'Institut.¹¹ Iskreno je izjavio: „Ne može postojati totalna historija. Svo je znanje nužno izbirljivo, razuman izbor... ukupna je povijest, u svojem temeljnome značenju, očito besmislicom. To je želja, označuje smjer, ...“ (Coutau-Bégarie 1983., 96., 99.). Furet, koji je poznati član Škole *Anala*, napisao je:

Ipak, zamisao je o „totalnoj historiji“ nedostižna. ... „Totalna historija“ samo izražava ambiciju pružanja potpunijeg pogleda, iscrpnijeg opisa, cjelovitijeg objašnjenja danoga predmeta ili problema nego što pružaju društvene znanosti čije je predodžbene i metodološke novine posudio. (Furet 1983., 394.)

Hexter je (1972., 512.) ponudio bezosjećajan način za opis toga nazora:

Gotovo da možete vidjeti odrasluga i malena dječaka. Odrasli kaže: „Što želiš?“ Dolično i brzo, maleni dječak odgovara: „Htio bih sljezov kolačić obložen s mnogo tamne čokolade.“ Malo sumnjičav, odrasli opet pita: „Što zapravo želiš?“ Ovaj put dječak zastane. Onda mu se oči ozare. „Zapravo želim—sve na svijetu!“

Kritika holizma što ju je izrekao Karl Popper može se posuditi za obranu zamisli da Braudelov pojam totalne historije nije besmislen.

Postoji temeljna dvosmislenost u uporabi riječi „cjelina“ u novijoj holističkoj literaturi. Rabi se za označavanje (a) ukupnosti svih svojstava ili vidova neke stvari, a napose svih odnosa koji vrijede među njezinim sastavnim dijelovima, i (b) određenih posebnih svojstava ili vidova dotične stvari, naime onih koji je prikazuju kao uređeno ustrojstvo, a ne „puku hrpu“... Na činjenicu da se cjeline u smislu (b) može znanstveno proučavati ne smije se stoga pozivati kako bi se opravdalo posve različitu tvrdnju da se cjeline u smislu (a) može tako proučavati. Potonju se tvrdnju mora odbaciti. Želimo li proučavati neku stvar, primorani smo odabrati neke njezine vidove. Nije nam moguće promatrati ili opisivati cio komad svijeta, ili cio komad prirode; zapravo se ni najmanji cio komad ne može tako opisati jer su svi opisi nužno izbirljivi. (Popper 1961., 76.77.)

Oni koji su odbacili Braudelovu totalnu historiju, kao što je gore navedeno, temeljili su svoje poglede na Popperovoj točki (a). Međutim, Popperovo nam pojašnjenje pomaže da steknemo uravnoteženiji pogled na Braudelovu zamisao: totalna historija ne namjerava opisati sve, svaki vid teme, već je namijenjena kako bi je „prikazalo kao uređeno ustrojstvo, a ne „puku hrpu“.

PRIMJENE I REZULTATI

S tehničkoga gledišta, dakle, je li moguće primijeniti Braudelov pojam totalne historije na vlastitu povijesnu raščlambu? Zapravo je veoma teško. Kao prvo, malo pisaca posjeduje potrebna raščlambena oruđa iz raznih disciplina (zemljopisa, ekonomije, demografije, kulturnih studija, itd. kao što je Braudel tvrdio da ih ima u Predgovoru „Francuskoj“). Spoj više disciplina nije laka stvar, napose ako se zaista žele duboki i značajni rezultati. Površna združivanja teško da rađaju istinske duboke uvide:

...jedna od stvari za koju vjerujem da smo naučili tijekom posljednjih dvadeset godina opasnost je preuranjena interdisciplinarnog rada. Ne možete, na primjer, naučiti studente da budu interdisciplinarni... Ali ne mislim da to uspijeva i ne mislim da bi moglo uspjeti, jer mi se čini da kako biste bili dobri u interdisciplinarnome radu, morate već imati veoma čvrste temelje u jednoj disciplini. To jest, učite kako biti odgovornim;... Ljudi koji pokušavaju početi učenjem nečega o svemu neće nikamo dospjeti. Tako da svakako smatram da je akademska zajednica specijalista mnogo poželjnija od one koju čine svestrani amateri. (Elster 1990., 240.)

Kao drugo, totalna je historija svakako dobra zamisao, koja sačinjava idealan nacrt, ali pronaći smislenu koja istovremeno uključuje tri vrste povijesnoga vremena i *économie-monde* zasigurno nije laka stvar. Čak i kad bi bilo moguće, tako bi opsežnoj temi teško bilo pronaći ujedinjajući okvir jer ima previše vidova, previše pitanja, previše materijala kojima se mora rukovati kako bi se postigao elegantan konačni proizvod koji bi mogao zadovoljiti Braudelov ideal. Sklon sam se složiti da je Braudelova totalna historija „proizvod pojedinačnoga genija“, a u pedeset godina otkako je Braudel predložio tu predodžbu, nisam vidio povijesno djelo drugog povjesničara koje je zadovoljilo Braudelove zahtjeve totalne historije.

Sljedeće je pitanje: Koliko je uspješna bila Braudelova primjena toga pojma u njegovim trima glavnim knjigama? Što se povijesnoga vremena tiče, pregled sadržaja *Sredozemlja* posve je jasan da su u ovoj knjizi tri dijela, a da svaki dio odgovara jednoj vrsti povijesnoga vremena. Moguće je potvrditi te predodžbe iz bogate zbirke spisa o politici, društvu, vjeri i gospodarskoj razmjeni nagomilanih u podužemu popisu arhivâ u Dodatku te knjige, a uporabom je tih materijala Braudel uspješno prikazao te predodžbe. U pogledu prostora (zemljopisa), Sredozemlje je ključno područje koje povezuje nekoliko kontinenata. Dojmljiv obujam gospodarske razmjene preko toga mora učinio ga je istinskim *économie-mondeom*, na kojemu je Braudel predložio tu

predodžbu. Ukratko, četiri su elementa na sl. 1 u cijelosti razjašnjena u *Sredozemlju*. Upravo iz toga blistavoga djela Braudel vidi čarobnu moć totalne historije; ustrajao je u tome cilju, ali nije imao toliko sreće kad ju je primijenio na svoje druge dvije knjige. Dopustite da objasnim.

Braudelov je pojam *économie-mondea* u potpunosti razvijen u III. svesku *Kapitalizma*, a mnoge se čitatelje dojmio svojom sposobnošću pojašnjenja te predodžbe tako bogatim povijesnim dokazima. Čitatelji su također bili zahvalni što je Braudel konačno predstavio vlastitu inačicu predodžbe u *Kapitalizmu* (1979.) nakon Wallersteinova prvog sveska *Svjetskoga sustava* 1974. Može se reći da je gledište povijesnoga prostora dobro razjašnjeno u *Kapitalizmu*. No, u smislu povijesnoga vremena, elementi obrađeni u *Kapitalizmu* toliko su heterogeni, a uključene su teme toliko raznolike da se čini kako Braudel nije bio u stanju na izravan i uvjerljiv način pokazati vidove *longue duréea*, *conjuncturea* i događajne povijesti te goleme teme, bilo u pogledu okvira ili dokaza. Na primjer, kapitalizam je tema usko povezana s gospodarskim kolebanjima i financijskim događanjima pa je li primjereno staviti kapitalizam u gledište *longue duréea*? Ili, je li gledište *longue duréea* važno za povijest kapitalizma? Oboje je dvojbeno. Ako je gledište *longue duréea* nedjelotvorno za ovu temu, onda je vremenska os na sl. 1 nepouzdana. Ukratko, totalna se historija čini manje uspješno predstavljenom u *Kapitalizmu*.

Totalna historija nije dobro razjašnjena ni u „Francuskoj“, ali iz suprotnog razloga. Braudel je svakako dobro poznao Francusku, a bogati spisi u francuskim pismohranama više su mu nego dovoljni za razjašnjenje svojih triju vrsta povijesnoga vremena. Ali često primjećujem da se previše bavi pojedinostima: u *Sredozemlju* vidimo da je raspodijelio tri vrste povijesnoga vremena na više ili manje jednake dijelove, ali u „Francuskoj“ vidimo premla stranica posvećenih gledištu *longue duréea*, a previše stranica pojedinačnim događajima, to je znatno drugačije nego u *Sredozemlju*. Značajan problem leži u njegovoj obradi povijesnoga prostora: Je li Francuska ikad predstavljala *économie-mondea*, od antike do danas? Čini se da je odgovor „ne“, a razlog je razvidan razmotri li se francuska gospodarska povijest prema pet osnovnih obilježja *économie-mondea* izloženih u „Osnovnim obilježjima *économie-mondea*“. Moglo bi se tvrditi da su u Francuskoj postojali neki mini-*économie-mondeo*vi (tj. pokrajinski *économie-mondeo*vi), ali čak i da je taj argument valjan, kako bi njihov razmjer i važnost mogli biti usporedivi s *économie-mondeo*vima prikazanim u prethodnim dvjema knjigama? Još važnije, Braudel u „Francuskoj“ nije dao primjer nijednoga francuskoga *économie-mondea* niti je uvjerljivo pokazao njegov radni mehanizam. Ako taj vid *économie-mondea* ne stoji, tada velik dio sl. 1 nedostaje tako da je pojam totalne historije nepotpun.

Na temelju vlastitoga iskustva s čitanjem kao i dojma koji sam dobio iz mnogih književnih recenzija *Kapitalizma* i „Francuske“, nije nepošteno reći da je „Francuska“ daleko manje pronicljiva od *Kapitalizma*. Tako da je to pitanje vrijednosnoga suda: mislim da je totalna historija (uključujući četiri predodžbe kojima upravlja) najidealnije primijenjena u *Sredozemlju*, manje uspješno u *Kapitalizmu*, a nezadovoljavajuće u „Francuskoj“.

METODOLOGIJA

POGLEDI

Za vrijeme svojega dodiplomskoga obrazovanja na Sorboni 1920-ih i svojih prvih nastavnih iskustava u Alžiru ranih 1930-ih, Braudel je proučavao, čitao i pisao takozvanu uvriježenu povijest, usredotočenu na velike ličnosti te diplomatske, vojne i političke događaje. Imao je doticaja s pionirima Nove historije kao što su Berr, Febvre i Bloch, ali Braudelova su pisanja (uglavnom kao članci i recenzije u časopisima) do kasnih 1930-ih bila u biti ustaljena u temama i stilu pisanja, kao što se može vidjeti iz njegovih ranih pisanja sabranih u *Les écrits de Fernand Braudel*¹² (Braudel 1996.2000.).

Njegova je prva velika knjiga *Sredozemlje* (1949.) učinila novu prekretnicu: smjestio je povijest događaja nisko u svome poretku vrijednosti kao III. dio knjige. Taj III. dio, kao i njegova ranija pisanja, zajedno s njegovim dvama životopisima Karla V. i Filipa II. (u Braudel 1994., *Écrits sur l'histoire II*), svjedoče njegovoj izvrsnosti u uvriježenoj povijesti, dubokomu poznavanju pojedinosti i odličnoj vještini pisanja. Ali bio je dovoljno hrabar da odbaci te prednosti koje su mu već donosile ugled i prebaci se na gledišta *longue durée*a i *conjuncture*a. Preobražaj u onu koja je smanjila važnost kronološkoga pripovijedanja događaja i povijesnih ličnosti te pokušala iscrtavati slike velike povijesti bio je proboj u historiografiji. Taj je stav razvidan u uvodu III. dijelu *Sredozemlja* (1966.).

Obilježje je te vrste povijesnoga pisanja koje iscrtava veliku sliku to da Braudel nije težio rješavanju zagonetaka ili pitanja, niti predlaganju novih hipoteza ili pretpostavaka koje bi trebali potvrditi povijesni dokazi. Umjesto toga, želio je razotkriti ustrojbene slike važnih tema. U svome je *Kapitalizmu*, na primjer, Braudel ovu temu jedinstveno obradio. U tri je sveska pokazao da se djelatnosti kapitalizma mogu svrstati u tri razine: svakodnevnne tržišne djelatnosti; proizvodnju i razmjenu unutar nacionalnoga tržišta; međunarodni tok kapitala i trgovinu na razini svjetskoga gospodarstva. Nije branio nikakvu postavku, pokazao je maleno zanimanje za doktrine kapitalizma o kojima se često žučno raspravljalo; ono što ga je zanimalo bilo je iscrtati svoje složene slike unutar svojega izabranoga okvira obilatim pojedinostima kako iz pismohrana tako iz sporedne literature. Treba shvatiti taj stil pisanja prije čitanja njegovih djela ili će njegov okvir i oblikovanje poglavlja biti teretom za čitatelje navikle na štivo sa stroгим unutarnjim ustrojem i logičnim rasuđivanjem.

Ustrojbeno je obilježje (ili mana) Braudelova okvira to da mu je tema obično golema, protežući se kroz nekoliko stoljeća, dodirujući brojna stajališta, a ambicija mu je razvidna iz sadržaja njegovih knjiga. U njegovoj glavi uvijek postoji gledište „*longue durée*“ i oblikovanje „*histoire totale*“. Njegove su se knjige obično protezale na 1.500.000 stranica, ali su pokrivala stotine tema tako da je svako pojedino pitanje u prosjeku zauzimalo samo dvije do tri stranice, dok su neka čak bila ograničena na jednu stranicu, na primjer ozbiljno je stanje novčane krize u Turskome Carstvu obrađeno samo letimice na stranicama 569.-750. (*Sredozemlje*). Takvi primjeri nisu rijetki, kao što se može vidjeti iz sadržaja tih triju knjiga.

Odmah slijedi pitanje: budući da se samo ograničen prostor može dodijeliti svakomu pitanju, a ima stotine pitanja u knjizi; iako je to možda zadovoljiti

Braudelovu ambiciju za totalnom historijom, kako bi se ova vrsta raspršena ustroja mogla uklopiti u Braudelov okvir *longue durée*a? Drugim riječima, kako bi razotkrio vid *longue durée*a svoje teme, sročitelj mora dodijeliti dovoljno prostora u skladu s težinom teme. Samo kad su obrađivani u punoj duljini sročiteljeve suptilne zamisli i argumenti dovode čitatelja do potpunoga razumijevanja teme. Tvrdim da je Braudelov *longue durée* utjelovljen u okviru, ne u samome tekstu: nije razvidno da se u Braudelovim objašnjenjima uvijek nađe primjesa *longue durée*a, ali se to oblikovanje *longue durée*a može lako opaziti u njegovome sadržaju. To je osebujna značajka njegova oblikovanja i bitna točka za razumijevanje neponovljivosti Braudelova stila pisanja.

S obzirom na ustroj kao što je njegov, teško je naći prostor za predstavljanje teorije, hipoteze, cjelovitih dokaza ili argumenata za rješenje povijesne zagonetke. Dakle, učinkovit je način za čitanje Braudelovih knjiga izbjegavati zadržavanje na glavnome dijelu tekstu, već prvo treba pročitati uvode u knjigu, u poglavlja, u odjeljke, te prva dva ulomka malih odjeljaka; to će obično biti dovoljno da prenese Braudelova usmjerenja i temeljna gledišta. Tekst je katkad zanimljiv, ali ne uvijek vrijedan vremena da se pročita. Krajnji su ulomci, u suprotnosti s većinom povijesnih knjiga, često nevažni jer se Braudel suzdržava od donošenja zaključaka o svojim temama.

NEUOBIČAJENA METODOLOGIJA

Niti je Braudel bio čovjek koji bi davao odredbe. U *Kapitalizmu* ga nikad nisam vidio da je jasno odredio taj ključni pojam. Ponudio je zanimljivu povijest izraza, ali nikad nije dao njegovo značenje po svojem viđenju ni zamisao kako će rabiti tu ključnu riječ. To je zbulilo uobičajene čitatelje. Njegovi su glasoviti pojmovi kao *longue durée* i *conjuncture* slično složeni: koje su im odredbe, kako ih se može primijeniti na druge materijale? Braudel je namjerno pokušavao zadržati tu maglovitost kako bi izbjegao da bude ograničen na uske odredbe, a da bi mogao proširiti pojam na druge mogućnosti kad je to izvedivo. Vjerovao da će tako proizvesti mnogo bogatiji konačni proizvod. Uzmimo „*conjuncture*“ kao primjer. Često je rabio taj pojam u svojim trima glavnim knjigama, ali i sustavan će čitatelj još uvijek biti nesiguran oko njegova točnog značenja ili kako bi ga ispravno primijenio na vlastite teme.

Braudel je u posljednja dva mjeseca života jasno opravdao taj stav:

Nikad ne bih trebao pokušati odrediti, barem iz gledišta moje prosudbe. Svaka je uvodna odredba vrsta osobne žrtve. Dugo sam vremena raspravljao s veoma velikim ekonomistom Françoisom Perrouxom koji je običavao određivati značenja riječi, značenja problema, upravo poput teologa. Rekao sam mu, ali uzalud, da tako potanko odrediti znači zaustaviti raspravu. Čim se da odredba, ne može se više raspravljati... Prvi je svezak moje knjige bio naslovljen „Identitet Francuske“. Mogao sam odrediti identitet Francuske tek nakon što sam stigao do posljednje stranice svoje knjige. (*Une leçon*, 1986., 160.161.)

To je svakako neobičan način razmišljanja. Mora da je teško prihvatljiv logično nastrojenim povjesničarima budući da bi ta neuobičajena filozofija mogla bolje pristajati umjetnicima.

To nas tjera da ispitamo još jednu njegovu neuobičajenu metodologiju: uporabu i ulogu pismohrana. U svojim ga je mladim danima gospođa Paule Braudel pratila na posjetima mnogim pismohranama u raznim zemljama. Godine 1992. objavila je svoja svjedočanstva u članku u kojemu je zorno objasnila što su pismohrane značile Braudelu:

Ali njegova je strast, užitek koji je njegovao do kraja svojega dugoga života, bila izravno prema spisima. Za njega su to bila velika otvorena vrata mašte. A Braudel je imao mnogo mašte. ... U pismohranama ga njegova mašta nikad nije ostavljala na miru. (Paule Braudel 1992., 240.)

I druge se dojmive priče o Braudelu i pismohranama može naći na istoj stranici toga članka.

Ono što je zagonetno je sljedeće: budući da su većina arhivske građe određene činjenice i spadaju u događajnu povijest, zašto bi čovjek poput Braudela, koji odbacuje događajnu povijest i promiče povijest *longue durée*a, održavao doživotno zanimanje za pismohrane? Kako bi pismohrane mogle biti uskladive s njegovim gledištem *longue durée*a? Pismohrane imaju dvostruku ulogu u Braudelovim djelima. Jedna je opskrba arhivskom građom kao dokazima za njegov tekst. Razvidno je to iz nebrojenih fusnota u *Sredozemlju*. Drugo, kao što je gospođa Braudel napisala, neočekivana je građa pronađena u pismohranama snažno nadahnjivala njegovu povijesnu maštu. Nema izravnih dokaza kojima bih to dokazao, ali sklon sam se složiti da su za Braudele pismohrane bile stalnim izvorom mašte. Opet, neuobičajeno, nije uvijek rabio arhivsku građu da bi potvrdio prijedloge ili ojačao svoje argumente, nego je koristio pismohrane kao poticaje za opis svojih povijesnih slika.

U *Sredozemlju* je najopsežnije rabio arhivsku građu. Pismohrane s kojima se savjetovao u pripremi ove knjige čine dug i dojmiv popis u Dodatku. Čitatelji bi, međutim, mogli biti nesigurni (1) je li pri ruci imao svu građu nužnu za predstavljanje glavnih tema (tj. je li arhivska građa bila u potpunosti iskorištena kako bi dokazao svoje); ili je (2) jednostavno iskoristio građu koja mu je bila pri ruci da napiše knjigu (smjernice i opseg knjige ovise o arhivskoj građi koja ga je nadahnula). Drugim riječima, je li se Braudel služio pismohranama ili su pismohrane vodile Braudela? Vjerujem da je Braudel pribjegao drugoj vrsti: nije imao nikakvo posebno povijesno pitanje koje je morao riješiti, građa pri ruci bila mu je poticajom za iscrtaavanje svoje knjige. "... razumije se, možda, zašto je 1942. Braudel napisao da nije li bio u logoru za ratne zarobljenik kad je skicirao tu knjigu, zasigurno bi proizveo drugačiju knjigu" (Paule Braudel 1992., 244.). Prema tome, možemo bolje razumjeti zašto je pripisao veliku važnost arhivskim činjenicama, dok je istovremeno očuvao gledište *longue durée*a; zato bolje razumijemo i zašto je naglasio važnost pojedinosti: „Les détails, bien sûr, ont leur poids“¹³ (*Sredozemlje*, 516.).

Konačna stvar koja se odnosi na njegov stil pisanja njegov je „umjetnički“ način slaganja, kao što se može vidjeti iz dojmivog svjedočanstva gospođe Braudel:

...pristup koji nije ni logičarev ni filozofov. Možda umjetnikov? Oko te bih se stvari lako složila s Françoisom Fourquetom. U svakom slučaju, bilo je to prije 20 ili 25 godina kad sam počela razmatrati Braudelov mehanizam pisanja. Dok sam čitala odlomak u knjizi koja nije imala nikakve veze s poviješću, ako se dobro sjećam, naslovljenoj *La perception visuelle*.¹⁴ Dani je primjer slikar ispred krajolika od kojega želi naslikati sliku. Vidi sve, gleda sve, unosi mnoštvo potankih materijala u nju. Ali ono što ga zavodi značenje je koje još nije bilo u potpunosti jasno, nedovoljno svjesno čak i nakon što je opazio svaku pojedinost u pozadini. Za njega, slikati znači pokušati prenijeti tu unutarnju predodžbu na svoju sliku, odgonetnuti zbrkanu masu u smislene crte. Kad sam pročitala te rečenice, odmah su me natjerali na promišljanje o tome što sam nesvjesno opazila o Braudelovu unutarnjem pristupu... Da zaključim, dodala bih da je tijekom tih pet godina [ratnog zarobljeništva] imao sve vrijeme (a to mu jedino odvrća pažnju) neprestano iznova započinje istu sliku. I mislim da je tad pokupio bolest koja nikad nije izliječena, bolest uzastopnih inačica, kad većinu vremena piše po sjećanju, ne ispravljajući prethodni tekst, nego piše posve novu inačicu. Jednog sam dana kritizirala takav način bacanja vremena i snage kad je

sa smiješkom odgovorio da ne bi mogao drugačije raditi. Rekao je: „Ali upravo si ti bila ta koja mi je rekla da je Matisse svakodnevno iznova skicirao isti portret istoga modela, a to uopće nisi kritizirala. Rekla si mi da je svakodnevno redovito bacao svoje crteže do trenutka u kojem je konačno našao crtu koja mu se sviđa. A ono što ja radim nešto je slično.“ (Paule Braudel 1992., 244.)

Braudel je dao slično objašnjenje u posljednjem odlomku Predgovora drugomu svesku *Kapitalizma*.

Još je jedan vid njegova stila pisanja njegova retorika: Braudelove su rečenice često krcate pjesničkim tonom. Budući da je ta točka dobro raščlanjena u Carrarda (1992., 54.62.), Chaunua (1992., 71.), Gemellija (1995., 47.48., 78.), Labroussea (1972., 17.) i Kellnera (1979., 204.205.); neću ovdje ponavljati njihove argumente.

OCJENA

KRITIKA

Glavne se kritike Braudelove historiografije mogu podijeliti u dvije skupine. Prvo, nedostaju mu teorije dovoljno jasne i snažne za tumačenje svoje građe i tema; drugo, rijetko se okušavao u dubokim istraživanjima iz prve ruke na neku određenu temu.

Godine 1977. konferencija o „Utjecajima Škole Anala na društvene znanosti“ održana je na Sveučilištu u Binghamtonu (SUNY),¹⁵ a rasprave su objavljene u *Review* br. 3/4, 1978. U grupi za raspravu Melvin Leiman sa SUNY-Binghamtona pitao je Braudela:

Rečeno je da se snaga i nedostaci pokreta Anala isprepliću; da je snaga veliko poštovanje za otkrivanjem činjenica u tančine kako bi se rekonstruirala povijest; ali s druge strane, da nema poretka važnosti; to jest da nema teorije po kojoj su neke činjenice od temeljne važnosti, a druge činjenice od sporedne važnosti. Drugim riječima, tvrdi se da nema teorije društvene promjene, teorije koja pokušava objasniti povijesne diskontinuitete kao i kontinuitete. Htio bih čuti Vaš stav o tome. (*Review*, 1978., 255.)

Nažalost, Braudelov je odgovor bio previše nejasan da bi jasno odgovorio na to primjereno pitanje.

Braudel je izmislio neke danas glasovite pojmove (*longue durée*, *conjoncture*, *économie-monde*, itd.), ali nikad nije ponudio uzročno tumačenje povijesti; čak je izbjegavao bilo kakvu mogućnost da bude povezan s povijesnom teorijom. To je stajalište razjasnio u Uvodu *Kapitalizmu*: „... Djelo (koje, zagrada - op. ur.) sam zamislio na margini teorije, svih teorija, jedino pod znakom neposredna promatranja i komparativne povijesti.“ (11). To je u skladu s njegovim stavom prema ulozi odredbe, kao što je ranije navedeno.

Dva su moguća razloga koja objašnjavaju Braudelov stav. Prvo, tijekom 1950-ih i 60-ih kad je Braudel bio na vodećem položaju, i akademski i upravno, u Francuskoj je vladao veliki sukob teorija (egzistencijalizam, strukturalizam, marksizam, itd.). Kako bi izbjegao nepotrebne zaplete (Braudel je sam bio dovoljno kontroverzan na vlastiti račun), oprezno je izbjegavao bilo kakve poveznice s teorijskim raspravama, napose u vlastitim pisanjima. Drugi je razlog možda bliži naravi njegova razmišljanja, da je ozbiljno sumnjao da se povijest može ili treba teoretizirati. Kao što je gore objašnjeno, njegov je stil pisanja nadahnuće vukao iz pismohrana i sporedne literature; teorija bi mu bilo kakve vrste bila ništa doli okova.

Podupirem drugu kritiku Braudelove historiografije, rijetko se okušavao u dubokim istraživanjima iz prve ruke na neku određenu temu da bi riješio određeno pitanje ili potvrdio prijedlog. Braudelova je usmjerenost bila prema iscrtavanju povijesnih slika prema svojoj „perception visuelle“ (kao što je gospođa Braudel napisala), Braudel je bio dovoljno nadarenim da slika slike koje prelaze stoljeća (*longue durée*) i obuhvaćaju velika zemljopisna područja. Ta je metoda neponovljiva za povjesničare koji su više specijalizirani za određena razdoblja, određene teme, određena polja.

Ali kad se Braudel prihvatio omeđenije, bolje određene teme, kao što su povijest Francuske i povijest talijanskoga renesansnoga razdoblja (vidi njegov *Le Modèle italien*),¹⁶ nedostaci su njegove metodologije postajali vidljivima. Postoje brojni stručnjaci za te teme, a znanje nagomilano u polju dovoljno je snažno da se odupre Braudelovim novim nacrtima i tumačenjima. Stoga su njegova „Francuska“ i „Moja Italija“ (1991.) navukle teške kritike. Braudelova je metoda primjerenija temama koje su međunarodne i koje prelaze stoljeća; njegov je dar svakako neprimjeren za bavljenje određenim temama unutar zemlje, kao što su povijest stanovništva ili povijest cijena u određenim područjima tijekom određenih razdoblja.

PRIMISLI

Braudelovih je pet ključnih predodžaba dalo značajne doprinose povijesnoj raščlambi vremena i prostora. Što se povijesnoga vremena tiče, proširio je uvriježeno jednoliko pravocrtno gibanje povijesnoga vremena u skup povijesnih vremena koja se ugrubo mogu podijeliti na kratkoročna, srednjoročna i dugoročna: ona supostoje, a svako ima vlastitu brzinu, život i ulogu; međusobno su povezana i međudjeluju. Njegov je glavni doprinos povijesnomu prostoru bio *économie-monde*, predodžba koja nije dobro predstavljena u *Sredozemlju*, ali je konačno razjašnjena tri desetljeća kasnije u *Kapitalizmu*.

Također sam pod dojmom da Braudel nikad nije jasno odredio točno značenje nijedne svoje predodžbe, nužnih i dovoljnih elementa da bi se zadovoljili njihovi temeljni zahtjevi, ili ih ispitao povijesnim dokazima. Upravo suprotno, počeo bi s nejasnom zamisli, a kad bi primijenio takvu zamisao na povijesnu građu, često bi doživio prosvjetljenje tako što bi naletio na neočekivane arhivske obavijesti, koje bi pak obogatile njegov početni pojam ili ga preinačile. U tom smislu njegove predodžbe nisu krute, uvijek podložne novim mogućnostima; a budući da su tečne, ne bismo se trebali iznenaditi vidimo li njihove preinake u raznim Braudelovim knjigama. Predodžbene su odredbe u egzaktnim znanostima isključive (sve što se ne uklapa je isključeno), ali Braudelove su predodžbe inkluzivne (sve što je labavo povezano može se uključiti).

Drugim riječima, Braudelove predodžbe nisu raščlambeno ili logično stroge, ali su prilagodljive prema okolnostima. Čak i ako se shvaća njegove zamisli, još uvijek ih nije lako primijeniti na vlastito istraživanje. Velika je prednost te metode njezina prilagodljivost, dok su joj its nedostatak nesuglasice koje često proizlaze. Braudel je vjerovao da će uporaba te vrste labavo određenih predodžaba stvoriti više povijesnih uvida nego one stroge.

U osvrtnu, pet je predodžaba raspravljenih u ovome esaju bilo potpuno prepoznatljivo u prvome izdanju *Sredozemlja* (1949.), a Braudel ih je vjerno rabio do kraja života (*Kapitalizam*, 1979. i „Francuska“, 1986.), bez dodavanja novih predodžaba

tijekom tih četiriju desetljeća. Kad procijenim pojam totalne historije u njegovim trima glavnim knjigama, nalazim da mu je primjena postupno manje uspješna.

ZAHVALE

Zahvalan sam na poticajnim raspravama s Lin Fangwuom čiji su mi uvidi o ustroju ovoga eseja i pojmu „histoire totale“ uvelike pomogli preoblikovati raniji nacrt.

LITERATURA

- Braudel, F. 1969. *Ecrits sur l'histoire*. Pariz: Flammarion (Collection Champs no. 23). Engleski prijevod Sarah Mathews (1980.). *On History*. Chicago: University of Chicago Press.
- . 1977. *Afterthoughts on Material Civilization and Capitalism*. Prevela Patricia Ranum. Baltimore: The Johns Hopkins University Press. Francuska inačica: 1988. *La dynamique du capitalisme*. Pariz: Flammarion (Champs no. 192).
- . 1978. „En guise de conclusion“. *Review* 1., br. 3./4.: 243.253.
- . 1979. *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, 15e18e siècle*. Pariz: Armand Colin. Prevela s francuskoga S. Reynolds (1981., 1982., 1984.). *Civilization and Capitalism: 1518th Century*, sv. I.: *The Structure of Everyday Life: The Limits of the Possible*, sv. II.: *The Wheel of Commerce*; sv. III.: *The Perspective of the World*. New York: Harper & Row.
- . 1986. *L'identité de la France*, I.: *Espace et histoire*; II. i III.: *Les hommes et les choses*. Pariz: Arthaud-Flammarion. Prevela Sian Reynolds (1988.). *The Identity of France*. New York: Harper & Row.
- . 1990. *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*. 9. izd. 2 sv. Pariz: A. Colin. Prevela s francuskoga S. Reynolds (1972.). *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, sv. 1. i 2. London: Fontana.
- . 1991. *Out of Italy*. Pariz: Flammarion. Prijevod djela *Le Modèle italien* (1989.). Pariz: Artaud.
- . 1994. *Ecrits sur l'histoire II*. Pariz: Flammarion (Collection Champs no. 304). Izvorno objavio Editions Artaud 1990.
- . 1996.2000. *Les écrits de Fernand Braudel*, sv. I.: *Autour de la Méditerranée* (1996.), sv. II.: *Les ambitions de l'histoire* (1997.), sv. III.: *L'histoire au quotidien* (2000.). Pariz: Editions de Fallois.
- Braudel, Paule. 1992. „Les origines intellectuelles de Fernand Braudel: un témoignage“. *Annales ESC* 47., br. 1.: 237.244.
- Carrard, Philippe. 1992. *Poetics of the New History: French Historical Discourse from Braudel to Chartier*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Chaunu, Pierre. 1992. „La Méditerranée c'est Braudel“. *L'Histoire* (srpanj/kolovoz): 71.73.
- Coutau-Bégarie, H. 1983. *Le phénomène „Nouvelle histoire“: stratégie et idéologie des nouveaux historiens*. Pariz: Economica.
- Elster, Jon. 1990. Pogl. 13. u *Economics and Sociology*, ur. Richard Swedberg. Princeton: Princeton University Press, 233.248.
- Furet, François. 1983. „Beyond the Annales“. *Journal of Modern History* 55.: 389.410.
- Gemelli, Giuliana. 1995. *Fernand Braudel*. Pariz: Editions Odile Jacob.
- Harsgor, Michael. 1986. „Braudel's Sea Revisited“. *Mediterranean Historical Review* 1., br. 2.: 135.157.
- Hexter, J. H. 1972. „Fernand Braudel and the *Monde Braudellien* ...“. *Journal of Modern History* 44., br. 4.: 480.539. Objavljeno i u njegovu djelu (1986.) *On Historians: Reappraisals of some of the Masters of Modern History*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 61.145.

- Kellner, Hans. 1979. „Disorderly Conduct: Braudel’s Mediterranean Satire“. *History and Theory* 18., no. 2.: 197.222.
- Kinsler, Samuel. 1981.a. „Capitalism Enshrined: Braudel’s Triptych of Modern Economic History“ (recenzija). *Journal of Modern History* 53., no. 4.: 673.682.
- . 1981.b. „Annaliste Paradigm? The Geohistorical Structuralism of Fernand Braudel“. *American Historical Review* 86., br. 1.: 63.105.
- Labrousse, Ernest. 1972. „En guise de toast à Fernand Braudel: aux vingt-cinq ans de la Méditerranée“. *Mélanges en l’honneur de Fernand Braudel* I. Pariz: Privat, 7.17.
- Popper, Karl. 1961. *The Poverty of Historicism*. London: Routledge.
- Stojanović, Traian. 1976. *French Historical Method—The Annales Paradigm*. New York: Cornell University Press.
- . 1978. „Social History: Perspective of the Annales Paradigm“. *Review* 1., br. 3./4.: 19.48.
- Wallerstein, Immanuel. 1974. *The Modern World-System (I): Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*; (1980.): *The Modern World-System (II): Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600/1750*; (1989.): *The Modern World-System (III): The Second Era of Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730/1840s*. New York: Academic Press.
- . 1980. „Patterns and Perspectives of the Capitalist World-Economy“. Pogl. 2. u njegovom djelu (1984.) *The Politics of the World-Economy*. Cambridge: Cambridge University Press, 13.26.
- . 1986. *Une leçon d’histoire de Fernand Braudel* (Châteauvallon, Journée Fernand Braudel, 18.20. listopada 1985.). Pariz: Arthaud-Flammarion.

BILJEŠKE

1 Cheng-chung Lai, „Braudel’s Concepts and Methodology Reconsidered“, <i>European Legacy</i> 5/1 (2000.), 65.-86. U ovom prijevodu korišteni su i citirani, s obzirom na njihovu dostupnost, prijevodi Braudelovih djela na hrvatskom jeziku: <i>Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.</i> , sv. I i II (Zagreb: Antibarbarus, 1997.-1998.) i <i>Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća</i> , sv. I, II i III (Zagreb: August Cesarec, 1992.). Ostala djela su citirana prema engleskim izdanjima, a prijevod je djelo Marka Pojatine [op. ur.].	6 Karlo V. kao rimsko-njemački car; kao španjolski je kralj bio Karlo I., op. prev.	14 franc. Vidna predodžba, op. prev.
2 franc. dugo trajanje, op. prev.	7 njem. <i>Srednjovjekovno svjetsko gospodarstvo: Procvat i kraj jednoga razdoblja svjetskoga gospodarstva</i> , op. prev.	15 State University of New York = Njujorško državno sveučilište
3 franc. splet (okolnosti), op. prev.	8 njem. Izolirana država, op. prev.	16 franc. Talijanski model, op. prev.
4 franc. seljačko gospodarstvo, op. prev.	9 franc. Ograničenja Immanuela Wallersteina, op. prev.	
5 franc. vlastelinsko gospodarstvo, op. prev.	10 franc. Seljaci Languedoca, op. prev.	
	11 franc. član Instituta; misli se na Institut de France, skup pet francuskih akademija pa naslov otprilike odgovara našem akademiku, op. prev.	
	12 franc. Pisanja Fernanda Braudela, op. prev.	
	13 franc. Pojediniosti, naravno, imaju svoju težinu, op. prev.	

Pro Tempore

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 8/9, 2010.-2011.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
godina VII, broj 8-9, 2010-2011.

Glavni i odgovorni urednik
Filip Šimetin Šegvić

Počasni urednik
André Burguière

Uredništvo
Tomislav Brandolica, Marko Lovrić,
Andreja Piršić, Filip Šimetin Šegvić,
Nikolina Šimetin Šegvić, Stefan
Treskanica

Urednici pripravnici
Marta Fiolić, Kristina Frančina, Sanda
Vučićić

Redakcija
Tomislav Brandolica, Marta Fiolić,
Kristina Frančina, Marko Lovrić,
Andreja Piršić, Nikolina Šimetin Šegvić,
Filip Šimetin Šegvić, Stefan Treskanica,
Sanda Vučićić

Tajnica uredništva
Martina Borovčak

Recenzenti
dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Ivo Banac
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Ivan Botica
Miodrag Gladović, d.i.e.
dr. sc. Borislav Grgin
dr. sc. Mirjana Gross
dr. sc. Željko Holjevac
dr. sc. Nenad Ivić
Branimir Janković, prof.
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
mr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Isao Koshimura
dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Radivoj Radić
Danijel Rafaelić, prof.
dr. sc. Drago Roksandić
dr. sc. Relja Seferović
dr. sc. Boris Senker
Marina Šegvić, prof.
dr. sc. Božena Vranješ-Šoljan

Lektura i korektura
Marta Fiolić
Ana Jambrišak
Vedrana Janković
Nikolina Kos
Marko Pojatina
Tihomir Varjačić
Tajana Vlaisavljević

Dizajn i priprema za tisak
Tomislav Vlainić
Lada Vlainić

Prijevodni s engleskog jezika
Tomislav Brandolica
Jelena Krilanović
Tina Kužić, prof.
Marko Lovrić
Marija Marčetić
Judita Mustapić
Andrea Pečnik
Marko Pojatina
Prijevodi s njemačkog jezika
Sara Katanec
Mirela Landsman Vinković
Azra Plićanić Mesić, prof.
Filip Šimetin Šegvić
Prijevodi s francuskog jezika
Marta Fiolić
Tea Šimičić
Marina Šegvić, prof.
Mihaela Vekarić
Prijevodi sa slovenskog i srpskog jezika
Krešimir Matešić
Prijevodi s talijanskog jezika
Marina Šegvić, prof.

Izdavač
Klub studenata povijesti - ISHA
Zagreb

Tisak
ZT ZAGRAF

Naklada
Tiskano u 300 primjeraka

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo stavove
autora i ne predstavljaju nužno stavove
i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financijski su
omogućili:
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
DTM GRUPA d.o.o.,
NARCOR d.o.o.,
TRANSPORTI KRAJAN d.o.o.,
HEMA d.o.o.,
KEMOKOP d.o.o.,
EUROGRAF d.o.o.,
Privatne donacije: S. S., M. F., prof.
dr. Drago Roksandić, Marko Lovrić,
Filip Šimetin Šegvić, Nikolina Šimetin
Šegvić, Tomislav Brandolica.

Redakcija časopisa Pro tempore svim
se donatorima iskreno zahvaljuje na
financijskoj podršci!
Redakcija se također posebno
zahvaljuje gospodinu Zlatku Ožboltu,
dia na trudu i pomoći. Zahvaljujući
njemu, put do izdavanja ovog broja
bio je mnogo lakši. Gospodinu Zoranu
Ivankoviću isto tako dugujemo veliku
zahvalu što nam je izašao u susret
prilikom tiskanja časopisa.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva:
Klub studenata povijesti - ISHA
Zagreb
(za: Redakcija Pro tempore),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

E-mail:
pt.redakcija@gmail.com
phillip.simetinsegvic@gmail.com